

«Històries de la Guerra 'Incivil'» de Joan Portell

Article guanyador del I Premi Aurora Díaz-Plaja, que atorga l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (AELC), publicat l'any 2002.

Fa molts anys que es va acabar, com es va acabar, la nostra Guerra Civil. Però no en fa pas tants que els escriptors la prenen com a matèria argumental per als seus relats. De les històries que s'han publicat recentment, tres serviran prou bé com a botó de mostra per a conèixer quina mena d'informació transmeten perquè els adolescents d'avui se'n puguin fer una idea.

Enfrontar-se a escriure sobre una guerra sempre ha estat difícil. Però encara més si és una guerra entre germans, en la qual no hi ha vencedors sinó només vençuts. Intentar narrar els fets que se succeïren, les injustícies, les morts inútils, si és que hi ha alguna mort útil, sense prendre partit per un o altre bàndol és gairebé impossible, ja que podria suposar estendre una tirallonga de xifres i noms sense ànima. Però així com algunes de les millors novel·les del segle XX per a adults, parlem, per exemple, de **La plaça del diamant**, **Incerta glòria** o **Réquiem por un campesino español**, ja s'enfrontaren a la Guerra Civil espanyola, no ha estat així amb les novel·les per a més petits.

Quina n'ha estat la causa? Una hipòtesi seria: fins que els adults no han estat capaços de cosir les ferides que ells mateixos van obrir o de posar-hi un pedaç mal cosit, els escriptors no s'han vist amb cor d'explicar la Guerra Civil als infants i als joves. Difícil de demostrar, podem pensar que hem de protegir els infants de les crueltats i les vileses de l'ésser humà rentant la roba bruta a casa, però, com volem que algú conegui la guerra si no se la hi explica? Com pretenem crear un esperit crític, si no li donem arguments per estar a favor o en contra? Com pretenem que els nostre joves jutgin, per exemple, el general Franco només perquè n'han sentit a parlar i l'han vist en alguna pel·lícula en blanc o negre i a la cara d'unes monedes rònegues? Sortosament encara som a temps i resten prou testimonis d'aquells fets per mostrar allò que mai hauria d'haver passat i per pensar que, encara que tard, s'havia de treure la pols als records per començar a explicar la realitat.

També podríem justificar-ho dient que molts dels llibres publicats recentment són narracions des del bàndol dels «vençuts», fet que anteriorment estava prohibit. Però, com és que es van publicar grans obres per a adults i s'han ocultat els fets al llarg de més de quaranta anys als més joves? No s'ha trigat una mica massa? Per què això no va passar a Europa on també hi va haver una guerra?

Sembla que a fora de les nostres fronteres, quan es parlava de la Gran Guerra, tothom sabia del cert qui eren els «dolents». Aquesta dicotomia segurament ha facilitat la feina i ens ha ofert novel·les de gran bellesa com **De quan Hitler va robar el conill rosa**. Tot i això, i establint un cert paral·lelisme amb la nostra guerra, no ha estat fins a les últimes dècades del segle XX que han començat a sorgir pel·lícules i novel·les en què es mostra la Gran guerra des del punt de vista dels «vençuts». Consta d'exemple **Estalingrado** i **La venedora d'ous**.

Però, com si de sobte ens atrevíssim a obrir la capsa dels trons, a la primèria de la dècada dels vuitanta, i amb més força al final de la dels noranta, alguns escriptors han fet punta al llapis o, més ben dit, han endollat l'ordinador i s'han atrevit a escriure novel·les juvenils sobre la Guerra Civil. És força recent, com en el cinema espanyol fins ara desert, que amb pel·lícules com **Libertarias**, **Ay, Carmela!** o **Tierra y libertad** s'ha plantat cara al tema i s'han començat a presentar als lectors joves alguns esdeveniments colpidors d'aquesta **Guerra Incivil**, com molt bé titula Manuel Tort les seves memòries d'infància. Sembla com si s'hagués encès el llum d'alarma i es volgués rescabalar el desgreu amb

«autèntiques» novel·les realistes. És a conseqüència dels temps que corren ara, que es vulgui tornar a parlar de la guerra? És la, tan repetida, actual «falta de valors» que porta els escriptors a recordar aquells temps en què encara eren vigents i que, entre molts altres motius, van portar a una guerra? Preguntes que, per sort, comencen a trobar respostes en una corrua de títols.

D'aquesta darrera fornada en destacariem títols com *El cant de l'esparver* (Joaquim Carbó. Cruïlla. Barcelona. 1997), *Silenci al cor* (Jaume Cela. Editors Associats/La Galera. Barcelona, 1999), *El camí del far* (Miquel Rayó. Edebé. Barcelona, 2000) i *L'ombra del Stuka* (Pau Joan Hernández. Empúries. Barcelona, 1998), sense oblidar les memòries d'un nen durant la guerra a Barcelona: *Guerra incivil* (Manuel Tort i Martí. Claret. Barcelona, 1981).

Tots ells afronten la Guerra Civil. Però així com els dos primers utilitzen un entorn bèl·lic per situar les seves històries: els maldecaps sexuals i afectius d'un adolescent, en la novel·la de Jaume Cela, i les vicissituds del zoològic de Barcelona durant el conflicte, en la història de Joaquim Carbó, les tres històries restants acaren de dret els enfrontaments entre persones, les nicieses de la guerra, les situacions límit a les quals es pot arribar i que marcaren i continuen marcant la gent del nostre país. Cal recordar que la guerra no s'acaba quan es tira el darrer tret, sinó que neix amb la *Guerra incivil* de Manuel Tort, s'allargassa com la llum d'*El camí del far* de Miquel Rayó i perdura en el record dels anys com *L'ombra del Stuka* de Pau Joan Hernández. És, doncs, un trio de novel·les format per violí, viola i contrabaix que sonen al mateix temps i que con-formen una imatge global de la guerra i dels diferents fets que l'envoltaren. Tres instruments tocats per tres músics que interpreten la mateixa partitura.

Comparant els tres autors, Manuel Tort (*Guerra incivil*), Miquel Rayó (*El camí del far*) i Pau Joan Hernández (*L'ombra del Stuka*), podem destacar un fet: segons l'edat de l'escriptors, la seva novel·la se situa més o menys lluny del conflicte.

Així, Manuel Tort (*Guerra incivil*), nascut al final de la dècada dels vint, ens narra la seva visió d'infant de vuit anys, les seves vivències sofertes en primera persona durant els anys de guerra a Barcelona i comarques de ponent. Uns fets incomprendibles per als ulls d'un nen, que ho glossa dient: *¿Entraríem de cop al cel per escapar-nos d'aquell infern que havien inventat els homes?*

Miquel Rayó, nascut el 1952, pren una major distància i utilitza un fet puntual: l'empresonament d'un grup de republicans a l'illa de Mallorca destinats a treballs forçats per a la construcció d'un camí per arribar a un far; explicat en primera persona, però filtrat pels ulls innocents d'un infant que no para de preguntar-se i preguntar als malfiats adults: *I per què hi havia guerra?*

Finalment, Pau Joan Hernández, nascut el 1967, construeix una novel·la d'intriga, situada en el present, a l'entorn d'uns fets que van succeir seixanta anys enrere a les terres de l'Ebre, el 1938, durant la Guerra Civil. Les conseqüències d'aquests fets s'han arrossegat durant dues generacions i han comportat un llast impossible de deixar anar fins que arriba un turista alemany, d'origen jueu, que comença a furgar les ferides fins a aconseguir treure la mala sang: *Ell ha hagut de viure tota la seva vida amb la càrrega de consciència del que havia fet el seu pare. ...El teu pare s'havia passat tota la vida patint i protegint-te Roger, protegint-te perquè mai no arribessis a conèixer la veritat.*

És que els fets de la guerra encara ens queden massa propers per no gosar imaginar el seu entorn com ho fem amb l'Edat Mitjana o l'antiga Grècia? És que com més jove s'és, més por es té de narrar allò que, encara que no s'ha viscut, continua proper? És que els horrors de la guerra només es poden descriure si s'han viscut? Ha d'aplicar l'escriptor mètodes stanislavskyans a l'hora d'escriure sobre la Guerra Civil?

Per a les generacions més joves, pot semblar que la llunyania en el temps justifiqui les barbaritats de la guerra. Realment, ha de ser molt difícil entendre la gana si mai se n'ha passat, entendre la por a ser descobert si no s'ha tingut la certesa que et buscaven, entendre la guerra si no s'ha viscut o només s'ha vist a través de la televisió en conflictes que, tot i que propers, ens resulten massa llunyans. Però amb aquestes paraules no vull, ni molt menys, criticar els diferents usos de la guerra de cada un dels escriptors. Ans al contrari, demostra molta honradesa per part de cada un d'ells el fet d'utilitzar els sentiments fins allí on cada un els pot dominar, fins allí on els poden fer creïbles per al lector. I aquesta és una de les grans virtuts de les tres novel·les.

Érem els més dissortats del món. Nosaltres no l'havíem feta, la guerra, havíem trobat la guerra dels grans i ens condemnaven a cadena perpètua. Ens prenien els llibres perquè no sabéssim llegir en català, ens robaven el cor perquè no sabéssim estimar en català, ens destruïen la llengua perquè no sabéssim parlar en català. (Guerra incivil)

Aquesta proximitat i aquest coneixement dels fets de la guerra de cada un dels escriptors influencia, i molt, les trames de cada una de les novel·les. A la **Guerra incivil**, estructurada en capítols molt curts de gairebé una pàgina, es relaten fets puntuals que, com pinzellades, elaboren una escena plena de detalls que conjuntament formen un tot. Com Seurat, amb el seu puntillisme, cada capítol ajuda a conformar el quadre de la Barcelona en guerra. La trama es desenvolupa linealment, un darrere l'altre. Com si asseguts al portal de casa viéssim passar la gent i expliquéssim com canvien els colors de les camises, del vermell i negre al blau més intens, de la barretina o el mocador al coll a la boina vermella, del carrer a la *calle*. És, doncs, a partir d'aquests fets quotidians, propers al lector, que veiem i vivim la guerra amb els ulls i els sentiments d'en Manuel.

A **El camí del far**, els capítols s'aturen una mica més en les descripcions i ens deixen entreveure el context on es desenvolupa la narració: *un camp de refugiats republicans que treballen esclaus per [...] pagar el seu error. Volgueren capgirar l'ordre secular de la nostra pàtria i això han de pagar-ho amb suor i amb calls a les mans.*

També són els ulls d'un nen que, en primera persona falsejada, ens explica allò que veu i intenta comprendre els odis dels grans que han portat a justificar aquell salvatgisme. Seria una història un xic més llunyana, ja que a partir d'un sol fet, que fins i tot pot semblar anecdòtic, ens mostra tota la guerra. Finalment, a **L'ombra del Stuka**, la història és complexa. L'arribada d'un alemany d'origen jueu destapa les pors, els odis i les venjances d'un poble de la ribera de l'Ebre, nascuts arran d'una guerra que queda en un segon pla però que al final pren una força que ha permès sustentar tota la història. La trama és de tall «clàssic», on el narrador sempre té un as a la màniga per sorprendre'ns i obligar-nos a continuar llegint fins a deixar-nos descobrir, de bracet, com una guerra no s'acaba el dia que se signa la pau, sinó que sempre hi ha l'ombra d'un Stuka que s'allargassa durant els anys. Secrets que permeten a dos joves adolescents baixar al pou dels records del passat que han marcat la vida de la gent del poble fins al dia d'avui. Conclusions d'una adolescent que amb l'esperit d'avui s'enfronta al passat que ha marcat les relacions de dues famílies d'un mateix poble.

La gent no es mata a les guerres perquè els obliguin, o perquè els obliguin, o perquè l'altre pertanyi al bàndol enemic, ni per cap qüestió política o moral. A les guerres, la gent mata per sobreviure. I davant de la supervivència, tota la resta de coses són secundàries, i qualsevol barbàrie és lícita.

Però el principal tret comú que ajuda a acostar-nos una mica més a la guerra és que cap d'aquestes tres obres intenta explicar la història amb majúscules, sinó que presenten, de manera més o menys pròxima, fets puntuals que van passar abans, durant o després del conflicte bèl·lic. Són històries que podrien passar als veïns del segon segona, a la veïna de l'entresòl o al lector jove. A aquest, tot i que no ha conegut ni els darrers anys de la dictadura franquista, han de permetre-li afrontar-se a uns fets que amb sort coneix pels seus avis i dels quals pot pensar que són històries de la vora del foc. Records de postguerra que Manuel Tort descriu dient:

Preferia la mort al turment de veure'ls constantment. Tots els seus ideals eren ridiculitzats per uns titelles bavallosos. ...Ja ningú no era senyor del seu destí. Calia que tot el poble anés morint. El moment i l'hora de la mort la decidirien els invasors.

També cal ressaltar que els personatges principals de les tres novel·les són nens o adolescents, motiu pel qual deuen haver estat classificades com a novel·les juvenils. Això no ens és estrany, ja que a partir del contrast entre la innocència dels nens i les accions dels adults, el lector accentua la visió de la guerra:

Mentre els grans s'embrutaven el cervell, jo o molts infants com jo gaudíem d'uns dies extraordinàriament sortosos (Guerra incivil).

Sembla que la mirada d'un nen faci prendre major rellevància als horrors de la guerra. Cal, a més, observar com en les tres novel·les hi ha nens protagonistes o no, que són els qui sofreixen gana, violència i, fins i tot, a **L'ombra del Stuka**, la mort.

Diríem, doncs, que són tres les vivències que, com un zoom, ens permeten viure el dia a dia de la guerra (**Guerra incivil**), una postguerra irracional (**El camí del far**) o com aquesta confrontació pot afectar generacions que gairebé la tenen oblidada (**L'ombra del Stuka**), tres visions històriques que des dels detalls més insignificants ens retraten tota una guerra incivil escrita amb caràcters ben grans.

I aleshores, inesperadament, una llanternada de claror creuà el cel fosc sobre els nostres caps.

Era la llum del far que s'encenia a la fi, i voltava arreu amb el seu senyal intermitent per garantir la vida dels mariners.

Era la llum nova del far.

La penyora que José Muñoz em deixava...

*I de sobte, l'urpa que em tenia el cor estret abandonà a la fi el meu pit. (**El camí del far**).*

Portell, Joan dins de *Faristol*, núm. 40, pp. 15-18, 2002.